

Дубасенюк О.А. Теоретико-технологічні засади впровадження особистісно орієнтованого підходу у професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя // Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 14-40.

ТЕОРЕТИКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ У ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Особистісно-орієнтована парадигма навчання і виховання виступає своєрідним методологічним імперативом, що відповідає потребам розвитку і самореалізації духовного начала людини в новій соціокультурній ситуації. Водночас ідея розвитку особистості розглядається як пріоритетний напрям ідеології сучасної школи.

Завдання, що стоять перед загальноосвітніми навчальними закладами, полягають в першу чергу в переході до особистісно-орієнтованого підходу у навчально-виховному процесі. Такий підхід передбачає врахування потреб кожного учня, де він виступає як активний суб'єкт освітньої діяльності.

Виникає потреба впровадження особистісно орієнтованого підходу в теорії і практиці підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Концептуальні засади зазначеного підходу були представлено в положеннях багатьох концепцій і теорій минулого та сьогодення: гуманізму, втілені в педагогічному досвіді Вітторіно да Фельтре, Я.А. Коменського, Й. Г.Песталоцці, В.О. Сухомлинського, Я. Корчака, А. С. Макаренка; у концепції діалогу культур М.М. Бахтіна, В.С. Біблера, положеннях особистісно гуманістичній концепції Ш.О. Амонашвілі; в ідеях концепції педагогіки співробітництва, О.О. Захаренка, В.Ф. Шаталова, А.І. Сологуба та ін.

В останні роки поряд з розробкою теоретико-методологічних засад особистісно орієнтованого підхід відбуваються і реальні процеси впровадження його ідей на практиці: Школа самовизначення – О.Н. Тубельський; Школа загальнолюдських цінностей – В.А. Караковського; Школа діалогу культур – В.С. Біблера; Павлиська середня школа, яка працювала на засадах

гуманної педагогіки під керівництвом видатного педагога – В. О. Сухомлинського; Школа-родина О.А. Захаренка; авторська школа М.П. Гузика (школа-комплекс), у якій реалізовано ефективну систему особистісно-орієнтованого навчання в умовах навчально-виховного комплексу та ін. Гуманістична сутність особистісно-орієнтованого підходу в освіті глибше розкривається шляхом його порівняння з традиційною освітою, яка характеризується знаннєвою і соціократичною спрямованістю.

Майбутні педагоги мають усвідомити сутність базових понять, пов'язаних з особистісно-орієнтованим підходом. Важливо проаналізувати й осмислити сучасні концептуальні ідеї у цьому напрямі.

Особистісно орієнтований підхід, представлений у дослідженнях Г.О.Балла, Д.А. Белухина, І.Д. Беха, Є.В. Бондаревської, Г.П. Васяновича, Е.Ф. Зеєра, Л.П. Качалової, С.В. Кульневіча, С.Д. Максименко, О.М. Пехоти, О.Я. Савченко, В.В. Серікова, І.С. Якиманської, С.Л. Яценко та ін., потребує врахування якісних характеристик психічних процесів, що властиві особистості майбутнього вчителя¹.

Особистісний підхід – це найважливіший психолого-педагогічний принцип, що передбачає врахування своєрідності індивідуальності особистості у вихованні дитини; систему відносин, за якою кожен учень відчуває себе особистістю і відчуває увагу педагога особисто до нього; при цьому дитина розуміє, що рівна вчителю в своєму світі відчуттів і переживань, нічим не відрізняється від світу вчителя.

Особистісно орієнтоване виховання, на думку І.Д. Беха, – виховання методологічного типу, яке для свого обґрунтування звертається до всього універсалу соціально-гуманітарних наук і спирається на фундаментальні філософські, психологічні ідеї про людину, про виховання і процеси її індивідуально-особистісного

¹ Бех І.Д. Виховання особистості. У двох книгах. – Кн.1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – К.: Либідь, 2003. – 278 с.; Бех І. Д. Від волі до особистості. – К.: Україна- Віта, 1995. – 202 с.; Бондаревская Е. В. Смыслы и стратегии личностно-ориентированного воспитания // Педагогика. – 2001. – № 1. – С. 17-24.; Качалова Л.П., Качалов Д.В., Качалов А.В. Личностно-ориентированный подход в образовании: педагогика личности. Пособие к спецк. / Л.П. Качалова, Д.В. Качалов., А.В. Качалов; Шадринск: Изд-во «Шадринский дом печати», 2007.– 82 с.; Якиманская И. С. Разработка технологии личностно-ориентированного обучения // Вопросы психологии. – 1995. – № 2. – 1995.- С. 15- 16.; Якиманская И.С. Личностно ориентированное обучение в современной школе / М.: Сентябрь, 1996 – 96 с.

розвитку, про виховання як ціннісно породжувальний процес. Методологія особистісно орієнтованого підходу ґрунтується на сукупній реалізації і взаємному доповненні множини сучасних парадигмальних підходів. Її особливості полягають у тому, що вона: орієнтує на людину (дитину) як головну цінність і мету виховання (аксіологічний підхід); підтримує і розвиває суб'єктні властивості й індивідуальність дитини (особистісний підхід); породжує у школярів особистісні смисли навчання та життя, вводить їх у світ культури (культурологічний підхід); пробуджує творчий потенціал особистості (діяльнісний підхід); стимулює школярів до самостійного вирішення власних життєвих проблем у нестабільному, невизначеному соціуму (синергетичний підхід)².

Особистісно орієнтоване навчання, як зазначає О.Я. Савченко, – це організація навчання на засадах всебічного врахування індивідуальних потреб і можливостей учня, глибокої поваги до його особистості, ставлення до нього як до свідомого і відповідального суб'єкта навчально-виховної взаємодії з учителем і ровесниками. Метою цього типу навчання є створення умов (змісту, методів, середовища) для індивідуальної самореалізації учня, розвитку та саморозвитку його особистісних якостей³.

Відтак, особистісно орієнтована освіта – цілеспрямований, планомірний, безперервний, спеціально організований педагогічний процес, спрямований на розвиток і саморозвиток учня, становлення його як особистості з урахуванням індивідуальних особливостей, інтересів, здібностей. Е.С. Полат наголошує, що «відповідно до особистісно орієнтованого підходу зусилля педагога мають бути спрямовані на організацію продуктивної діяльності, створення найбільш сприятливих умов для такої діяльності»⁴.

На думку А. Маслоу, підґрунтям особистісно орієнтованого підходу в педагогіці є гуманізм, що спрямований на виховання вільної особистості і розвиток її самостійності; передбачає індивідуалізацію виховання і визнання пріоритету особистісного

² Бех І.Д. Виховання особистості. У двох книгах. – Кн.1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – К.: Либідь, 2003. – 278 с.; Енциклопедія освіти /Акад. пед. наук України; головний ред.. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 625-626.

³ Енциклопедія освіти /Акад. пед. наук України; головний ред.. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 626.

⁴ Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования: учебное пособие для студентов вузов Текст. / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина. М.: Академия, 2007. – 365 с. – С. 74.

перед суспільним; організацію виховання на основі єдності соціального, психічного і біологічного; всебічне задоволення пізнавальних потреб особистості; виявлення і реалізацію особистісного потенціалу учнів; розвиток внутрішнього світу дитини⁵.

І.С. Якіманська підкреслює, що в основі особистісно орієнтованого підходу «лежить визнання індивідуальності, самоцінності кожної людини, його розвитку не як колективного об'єкту, але, перш за все, як індивіда, наділеного своїм неповторним суб'єктивним досвідом»⁶. Е.Ф. Зеєр визначає особистісно орієнтований підхід як «становлення духовності особистості, що дозволяє їй реалізувати свою природну, біологічну і соціальну сутність. Метою виховання є створення умов для задоволення потреби бути особистістю духовно багатою, етично стійкою, психічно здоровою»⁷.

Л.П. Качалова розглядає реалізацію особистісно орієнтованого підходу крізь призму педагогічної підтримки і підкреслює, що в його основі лежать процеси, спрямовані на розкриття особистісного потенціалу і створення умов для самоактуалізації особистості⁸.

У зв'язку з цим важливо виділити ознаки особистісно орієнтованого підходу: організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії; створення умов для самоактуалізації особистості; її активізація; забезпечення зовнішніх і внутрішніх мотивів учнів; отримання задоволення від вирішення навчальних завдань і завдань у співпраці з іншими суб'єктами освіти; забезпечення умов для самооцінювання, саморегуляції і самоактуалізації; перенесення акценту у функціях педагога на позицію фасилітатора⁹.

Таким чином, особистісно-орієнтований підхід виступає як теоретико-методологічна стратегія і тактика формування особистості майбутнього вчителя, що сприяє оволодіння ним цілісними педагогічними знаннями. Це базова ціннісна орієнтація

⁵ Маслоу А. Самоактуалізація // Психологія личности. Тексты/ – М.: Издательство Московского университета, 1982. – С. 305.

⁶ Якиманская И. С. Разработка технологии личностно-ориентированного обучения // Вопросы психологии. – 1995. – № 2. – 1995. – С. 9.

⁷ Зеер Е.Ф. Личностно ориентированное профессиональное образование / Э. Ф. Зеер ; Урал. гос. проф.-пед. ун-т. – Екатеринбург: Издательство УГППУ, 1998. – 126 с. – С. 34.

⁸ Качалова Л.П., Качалов Д.В., Качалов А.В. Личностно-ориентированный подход в образовании: педагогика личности. Пособие к спецк. / Л.П. Качалова, Д.В. Качалов., А.В. Качалов; Шадринск: Изд-во «Шадринский дом печати», 2007.– 82 с. – С. 65.

⁹ Там само. – С. 34.

педагогічної системи загалом і педагога зокрема, що визначає позиції у взаємодії із суб'єктами процесу формування особистості. У рамках визначених концептуальних положень особистісно-орієнтований підхід постає основоположним елементом системи педагогічної освіти, конструювання якої передбачає проблемний, комплексний вплив на особистість з урахуванням індивідуальних, вікових та особистісних особливостей суб'єктів освіти і базується на принципах природовідповідності, гуманності, розвитку, самовизначення, індивідуальної творчої самореалізації.

Водночас особистісно-орієнтований підхід розглядається і як тактика, що припускає виявлення практичних аспектів вирішення проблеми на підставі сукупності наукового досвіду. З погляду методології, особистісно-орієнтований підхід дозволяє виявити специфіку побудови діяльності учасників процесу на основі поваги до особистості, довіри до неї, виявити роль і місце суб'єктів освітнього процесу і забезпечити розкриття і максимальне використання суб'єктного досвіду.

Розглянемо особливості використання загальних ідей особистісно-орієнтованого підходу у професійно-педагогічній підготовці вчителя. Ключовою фігурою освітнього процесу, як зазначалося, залишається вчитель. У зв'язку зі змінами євроінтеграційного освітнього простору виникає потреба модернізувати й професійну підготовку нової генерації педагогів. Підготовка і професійне становлення сучасного вчителя повинні спиратися на ті науково-педагогічні дослідження, де розкриваються процеси формування його світоглядних позицій. Насамперед, необхідно звернутися до положень класичної педагогічної спадщини, в яких утверджується ідея підготовки вчителя високої духовної і професійної педагогічної культури, вчителя-гуманіста, творчої особистості, здатної перетворювати себе і світ.

Теоретичне підґрунтя у нашому дослідженні становлять праці, в яких обґрунтовано принципи підготовки вчителя, вдосконалення сутнісних основ педагогічної освіти (І.Д. Бех, А.М. Бойко, С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, М.П. Лещенко, Н.Г. Ничкало, О.М. Олексюк, О.Я. Савченко, С.О. Сисоєва); розглядаються положення щодо формування творчої особистості, (Н.М. Бібік, В.І. Загвязінський, О.І. Кульчицька, В.О. Моляко, В.В. Рибалка).

Вирішення проблеми особистісного і професійного розвитку педагога неможливе без використання в педагогіці наукових

уявлень про розвиток людини як особистості, її природні характеристики, що були досліджені у філософії і психології (Б. Г. Ананьєв, Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, Б. М. Теплов, Н. В. Кузьміна).

Для обґрунтування теоретичних і методичних засад особистісного становлення майбутніх учителів важливо було виявити тенденції щодо персоніфікації професійної діяльності педагога, його особистісної зорієнтованості, яка окреслена у наукових працях Г.О. Балла, І.Д. Беха, О.Г. Мороза, В.А. Семиченко.

Різноманітні аспекти впровадження особистісно орієнтованого підходу у професійно-педагогічну підготовку педагога розглядалися в працях вітчизняних і зарубіжних учених. Так, проблемам індивідуалізації професійно-педагогічної та самостійної підготовки, саморозвитку в процесі формування професіоналізму і професійного становлення вчителя присвячені праці Є. С. Барбіной, Н. В. Гузій, Р. І. Хмелюк, В. М. Єремєєва та інших; проблемам саморозвитку з позицій саморегуляторної активності особистості приділено значну увагу у дослідженнях І. М. Семенова, В. В. Століна, С. Ю. Степанова, А. В. Петровського. Проблеми самовиховання досліджували О. І. Кочетов, О. П. Кондратюк, Л. І. Рувінський; формування у студентів педагогічної спрямованості, розвиток різних аспектів професійної культури педагога, формування й розвиток педагогічної майстерності, професійних умінь – О.А. Абдулліна, С.Б. Єлканов, І.А. Зязюн, В.А. Кан-Калік, О.А. Лавриненко, В.О. Якунін та інші. Останнім часом окремі аспекти педагогічної освіти розроблялися з позицій неперервності і самостійності професійного розвитку вчителя (І. А. Зязюн, Н. В. Кузьміна, О. Г. Кучерявий, Н. Г. Ничкало, В. К. Майборода).

За результатами теоретичного аналізу і вивченням практичного досвіду підготовки студентів до майбутньої професійної педагогічної діяльності, представлених у дослідженнях В. Г. Бутенко, Г. П. Васяновича, С. С. Вітвицької, В. Г. Кузя, М. П. Лещенко, С.В. Лісової, В.Ф. Орлова, Г. М. Падалки, О. М. Пехоти, В.О. Сластьоніна, Б.Я. Шиян, Л.О. Хомич та ін. визначено ряд суперечностей, що існують у професійно-педагогічній освіті, зокрема:

– між усвідомленням у суспільстві необхідності активізації творчих сил особистості і відсутністю відповідних соціально-педагогічних умов для їхнього формування і розвитку;

– традиційною системою “масової” підготовки вчителів і особистісним, індивідуальним, творчим характером професійної діяльності вчителів;

– використанням у навчально-виховному процесі репродуктивних методів, засобів спеціальної та фахової підготовки у колективних і групових формах роботи, а також необхідністю проявляти суб’єктну творчу позицію, спираючись на гуманістичні принципи особисто-орієнтованого підходу;

– об’єктивними потребами забезпечення цілісності навчально-виховного процесу та професійно-педагогічної підготовки, неперервності професійної освіти і відсутністю системного зв’язку між фундаментальною професійною підготовкою та педагогічною практикою, недостатньою науково-методичною забезпеченістю формування механізмів саморозвитку у процесі професійного становлення майбутніх учителів.

Подолання цих суперечностей можливе шляхом перегляду теоретико-методологічних засад та концептуальних підходів до професійного становлення вчителів, докорінного реформування змісту педагогічної освіти шляхом широкого застосування інноваційних педагогічних технологій, а також подальшого розвитку педагогічної освіти у таких напрямках:

– орієнтація на особистісний розвиток майбутнього педагога в процесі професійно-педагогічної підготовки;

– забезпечення єдності теоретико-методологічної, психолого-педагогічної, методичної підготовки та педагогічної практики у контексті ідей особистісно орієнтованого підходу;

– розвиток індивідуальності, суб’єктності, потреби в особистісному та професійному самовдосконаленні, освоєння ним рефлексії самопізнання і саморозвитку особистісних якостей майбутнього вчителя.

Відтак, інтереси особистості проголошуються пріоритетними, а реалізація можливостей для її розвитку – головним завданням освіти. Виникає потреба в пошуку шляхів реалізації провідних положень модернізації системи освіти – ідеї розвитку особистості, формування механізмів розвитку і саморозвитку системи освіти, перетворення освіти в дієвий чинник розвитку суспільства.

Відзначимо, визначальну роль суб'єктів навчально-виховного процесу в системі освіти зокрема й учнів, оскільки їх цілеспрямованість, творча ініціатива і здібності, нестандартність мислення, прагнення до прогнозування, інновацій – невід'ємні характеристики ефективності системи освіти, її життєдіяльності і прогресу. У той же час саме вчитель постає як творець педагогічної освіти, його ідеології, змісту, технології.

Особистісний розвиток педагога передбачає насамперед розвиток його світогляду, характеру, здібностей, психічних процесів, набуття педагогічного досвіду. У процесі професійно-педагогічної підготовки відбувається духовне і фізичне становлення майбутнього фахівця, реалізація його природних можливостей на основі засвоєння усіх елементів культури і соціального досвіду, включених у зміст педагогічної освіти.

Ідея особистісного підходу почала розроблятися з початку 80-х років ХХ ст. у зв'язку з трактуваннями виховання як суб'єкт-суб'єктного процесу. Особистісний підхід передбачає допомогу вихованцям в усвідомленні себе особистістю, у виявленні, розкритті його можливостей, становлення самосвідомості, у здійсненні особистісно значущих і суспільно схвалених процесів самовизначення, самореалізації і самоствердження¹⁰.

Особистісно-професійний розвиток учителя – одна з провідних цілей педагогічної освіти. Практика свідчить, що педагогічною професією і педагогічною майстерністю можна опанувати лише на індивідуально-особистісному рівні. Педагог розглядається як носій загальнолюдських цінностей, як активний суб'єкт, що реалізовує в педагогічній професії свій спосіб життєдіяльності, готовність брати на себе відповідальність за вирішення актуальних педагогічних проблем, виробляти свою стратегію професійного мислення, поведінки і діяльності.

Зростання ролі людського чинника у всіх сферах життя суспільства припускає, як переосмислення мети і змісту освіти, його особливого місця у вирішенні глобальних проблем, так і питань, пов'язаних з навчанням, вихованням і розвитком цілісної особистості. Переорієнтація сучасної педагогіки на людину і його розвиток стає логічним центром оновлення системи освіти, переходу

¹⁰ Педагогика: Большая современная энциклопедия /Сост. Е.С. Рапацевич. – Мн.: "Соврем. Слово", 2005. – 720 с. – С. 280.

із «знанневої» на нову освітню парадигму, в центрі якої дитина та її цілісний розвиток як вища цінність.

У процесі професійно-педагогічної підготовки в університеті слід проектувати якості і властивості, які мають допомогти майбутньому педагогу стати суб'єктом педагогічної діяльності. Особистісний потенціал майбутнього вчителя передбачає наявність таких показників.

1. Ціннісно-мотиваційна сфера (світоглядний, духовно-моральний потенціал).

2. Гуманістична сфера (любов до дитини, розвиток гуманно-моральних відносин до людей, природі, праці, до оточуючого середовища, погляд на дитину як цілісну унікальну особистість, положення згідно якого визначається цінність людини як особистості, її право на вільний розвиток і прояв своїх здібностей – гуманістичний потенціал).

3. Професійно значущі знання, вміння та навички, що визначають професійну компетентність (кваліфікаційний потенціал).

4. Працездатність (психофізіологічний потенціал).

5. Інтелектуально-пізнавальні здібності (освітній потенціал).

6. Креативні здібності (творчий потенціал).

7. Здатність до співробітництва, колективній організації і взаємодії (комунікативний потенціал)

Посилення гуманістичних тенденцій в освіті сприяє формуванню нових підходів і поглядів на місце і роль людини в освітньому процесі, тому у контексті особистісного орієнтованого підходу пріоритетною постає проблема підготовки сучасного педагога, можливості її орієнтації на вдосконалення і розвиток особистості, посилення суб'єктності учасників освітнього процесу, розвиток спрямованості на іншу людину.

Цілі освіти і культурно-історичні умови сьогодення потребують розвитку у майбутнього педагога здатності до самостійної організації і конструювання власної професійної поведінки відповідно до його здатності розуміти та інтерпретувати «виклики» сучасного суспільства, що прагне розвиватися у гуманістичному напрямі.

Особистісно-професійний розвиток педагога розглядається як результат професійно-педагогічної підготовки, як набуття індивідуальності, неповторності, духовності, суб'єктності. Це

виявляється: у здатності до самостійного осмислення і трактування педагогічних процесів; у доцільності, обґрунтованості, свободі дій у ситуаціях виховання і навчання; в оригінальності вибору і поєднанні засобів, форм, позицій, прийомів діяльності; в умінні усвідомлено впливати на зміну ситуації, в якій ця діяльність здійснюється.

Необхідно відзначити, що викладач ВНЗ на всіх етапах розвитку і становлення майбутнього вчителя виступає спочатку, у вигляді суб'єкта навчальної діяльності в професійному навчальному закладі, що організовується як: «1) діяльність, що надає свободу вибору методів вирішення навчально-пізнавальних задач на різних рівнях творчої активності; 2) спільна продуктивна діяльність викладача і студента, що їх взаємозбагачує; 3) діяльність в якій формується рефлексія, стимулюється усвідомлення і вироблення її цілей сенсів; 4) становлення індивідуального стилю діяльності, заснованого на усвідомленні своєї унікальності, самоцінності і установці на самозміну, саморозвиток; 5) творча діяльність, орієнтована на вироблення кожним студентом усвідомлених планів, прогнозів і сценаріїв своєї професійної життєдіяльності в майбутньому»¹¹.

Надалі, педагог також виступає як суб'єкт цілеспрямованої діяльності по вдосконаленню своєї професійної кваліфікації, підвищенню особистісного професійно-педагогічного потенціалу, необхідного для педагогічної творчості, включаючи його вищий рівень – розробку і створення авторських педагогічних систем¹².

У той ж час, не можна розуміти суб'єктність учителя як здатність до суто прикладних дій, гуманітарне розуміння сенсу діяльності вихователя пов'язане з уявленнями про особистість у цілому, але не з сукупністю ролей, функцій, якостей.

Культурологічні цінності освіти дозволяють розуміти цінність особистості педагога, як духовного суб'єкта культури, здатного до творчості, самовдосконалення, перетворення себе для вирішення завдань креативної педагогічної діяльності, що ускладнюється, розвитку і прояву відносин, системи сенсів, духовності, моральності, гуманності.

¹¹ Борытко Н.М. Педагог в пространствах современного воспитания: монография / Н.М. Борытко; Волгоград: Перемена, 2001. – 209 с .

¹² Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: навч. посібник / за заг ред. доктора педагогічних наук О.А. Дубасенюк. : Житомир. держ.пед. ун-тет, 2001. – 267 с.

І.А. Колесникова відзначає, що логіка підготовки фахівців у сфері «людина-людина» простежується не від освоєння окремих операцій, функцій, видів діяльності до їх узагальнення, а навпаки – від формування інтеграційних якостей до їх конкретизації, освоєння і відображення в індивідуально-творчих нормах ¹³.

Н.К. Сергєєв розробив механізм професійно-особистісного розвитку і саморозвитку як специфічну самоорганізацію педагогом свого особистісного освітньо-розвивального простору, в якому він виступає як суб'єкт професійного становлення і саморозвитку. Відбувається також освоєння і прийняття схваленого ним змісту і технологій сучасної освіти, вироблення індивідуально-творчого професійного почерку, авторської педагогічної системи. При цьому індивідуально-особистісний світ педагога є специфічним джерелом останньої, її цільових, змістових, процесуальних характеристик ¹⁴.

Широкі можливості для становлення і саморозвитку педагога, розвитку його суб'єктності, індивідуальності, гармонійності надає вивчення циклу психолого-педагогічних дисциплін. Нами розроблена педагогічна технологія впровадження особистісно орієнтованого підходу у педагогічний процес на основі контекстного підходу, що стимулює особистісно-професійний розвиток майбутніх учителів.

Основу нашої побудови складає уявлення про ієрархію (таксономію) цілей у педагогічній системі, яка забезпечує її гнучку адаптацію і перехід до вимог соціального замовлення до вчителя нової генерації з урахуванням індивідуальних можливостей студентів. Розроблена модель реалізує процес цілеутворення з позиції педагогічної технології на трьох рівнях: стратегічному, поетапному, оперативному ¹⁵.

На стратегічному рівні відбувається педагогічна інтерпретація соціально-державного замовлення і побудова моделі підготовки вчителя, випускника вищого навчального закладу у контексті

¹³ Колесникова І.А. Теоретико-методологічна підготовка учителя к виховній роботі в циклі педагогічних дисциплін [Текст]: Дис. ... д-ра пед. наук. Л., 1991. – 449 с.

¹⁴ Сергєєв Н.К. Становлення суб'єктності як ціль неперервного освіти педагога // Педагогічні проблеми становлення суб'єктності школяра, студента, педагога в системі неперервного освіти: Сб. науч. и метод. тр. / под ред. Н.К. Сергєєва, Н.М. Борытко. – Волгоград: Изд-во ВГИПКРО, 2001. – Вып. 1. – 81 с.

¹⁵ Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: навч. посібник / за заг ред. доктора педагогічних наук О.А. Дубасенюк. : Житомир. держ.пед. ун-тет, 2001. – 267 с.

особистісно орієнтованого підходу. Насамперед, модель необхідна для переорієнтації підготовки майбутніх учителів на «людину культури», культурогенез нації, загальнолюдську аксіосферу і насамперед на морально-етичні цінності, розвиток творчого потенціалу. З погляду І.Д. Беха, розвинені особистісні цінності становлять основу внутрішнього світу особистості. Ціннісну систему людини вчений розуміє як складний регулятор людської життєдіяльності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і власне людину, в усіх її об'єктивних характеристиках.

На **рівні поетапного цілеутворення** стратегічна мета диференціюється на основні цілі за етапами підготовки: початкова, основна, завершувальна. Це складний процес, оскільки навчально-виховний процес у ВНЗ через багатопредметність не завжди вдається скоординувати. При узагальнюючій професійній спрямованості варіативного навчального плану, модель підготовки вчителя-вихователя стає об'єктом, навколо якого вибудовується вся педагогічна система¹⁶.

Навчальний план вищого педагогічного закладу має проектуватися на пріоритетній основі вивчення загальнолюдської та вітчизняної історії та культури, класичної педагогічної спадщини. Звертання студентів до світової і вітчизняної культури створює умови для дійової гуманізації змісту педагогічних та інших дисциплін, сприяє підвищенню статусу гуманітарної освіти. На цьому етапі майбутні педагоги осмислюють сутність особистості як особливу якість людини, яка набувається нею у процесі діяльності, спілкування і відносин. Відповідно до гуманістичних концепцій особистість трактується як усезагальна цінність, заради якої відбувається розвиток освіти, культури, всього суспільства.

Початковий етап підготовки вчителя (1-2 курсів) передбачає знайомство студентів з особливостями вчительської професії, основами педагогічних знань, зокрема з особливостями особистісно орієнтованого виховання та навчання, які ґрунтуються на методологічних і теоретичних засадах суспільних та людинознавчих наук.

Головне завдання *основного етапу* (3-4 курсів) визначається в оволодінні майбутніми вчителями початковими кваліфікаційними

¹⁶ Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: навч. посібник / за заг ред. доктора педагогічних наук О.А. Дубасенюк. : Житомир. держ.пед. ун-тет, 2001. – 267 с.

фаховими знаннями та вміннями, а також поглибленими суспільними і психолого-педагогічними знаннями та вміннями, різноманітними сучасними технологіями навчання і виховання. Достатня увага приділяється реалізації особистісно орієнтованого підходу у практичній діяльності, який ґрунтується на комплексі сучасних парадигмальних підходів (аксіологічному, особистісному, культурологічному, діяльнісному та ін.).

На *завершувальному етапі* (5, 6 курс) здійснюється фундаментальна педагогічна та загальноосвітня підготовка, закладається підґрунтя для подальшого розвитку професійної майстерності і компетентності вчителя-вихователя. На цьому етапі майбутні педагоги оволодівають стратегією побудови навчально-виховного процесу у площині особистісно орієнтованого підходу, спрямованого на розуміння внутрішніх закономірностей розвитку особистості. У випускників виробляється усвідомлене і відповідальне ставлення до педагогічної професії, готовність до здійснення професійних задач, спрямованість на творчість.

Рівень **оперативного цілеутворення** полягає у формуванні цілей вивчення окремих навчальних предметів, зокрема, педагогіки, історії педагогіки, основ педагогічної майстерності, технології навчально-виховного процесу, методики викладання педагогіки, методології та методів науково-педагогічного дослідження, які складають зміст педагогічної освіти. Такий підхід сприяє створенню педагогічних умов (змісту, методів, технології, середовища) для індивідуальної самореалізації студента, розвитку та саморозвитку його особистісних якостей.

Ієрархія цілей формування особистості майбутнього вчителя сучасної школи дозволяє на основі об'єктивного контролю ефективно вдосконалювати педагогічний процес у вузі. Реалізація ієрархії цілей відбувається насамперед під час засвоєння змісту педагогічних дисциплін. Цьому сприяє опора на концепцію контекстового навчання, розробленої А.О. Вербицьким¹⁷. У рамках цієї концепції виділяється три основні види діяльності студентів у вищому навчальному закладі:

– навчальна діяльність у різноманітних академічних формах (лекції, семінари, лабораторно-практичні заняття), за допомогою

¹⁷ Вербицкий, А.А. Активное обучение в высшей школе: методологический аспект [Текст] / А.А. Вербицкий. – М.: Высшая школа, 1991. – 2007.

яких можна будувати контекст майбутньої професійної діяльності, спираючись на сучасні наукові підходи;

– квазіпрофесійна діяльність, котра означає відтворення в умовах навчального закладу елементів педагогічної праці, а також певних взаємостосунків між студентами у різних ігрових формах: вони моделюють предметний і соціальний зміст майбутньої педагогічної роботи, її специфічні ознаки; особлива увага звертається на сутнісні ознаки особистісно орієнтованого підходу: гуманне суб'єкт-суб'єктне співробітництво всіх учасників педагогічного процесу; посилення у змісті педагогічних дисциплін людинознавчого, особистісно значущого, емоціогенного матеріалу, впровадження методів та прийомів навчання на засадах діалогічної взаємодії, розвитку пізнавального інтересу, співтворчості;

– навчально-професійна діяльність майбутніх учителів під час різних видів практик (широко застосовувалися методики, стимули навчання та виховання, систему діагностики й оцінювання діапазону особистісних потреб учнів), виконання науково-дослідної роботи, написання рефератів, курсових, дипломних, магістерських робіт.

Створена нами дидактична система професійної підготовки майбутніх учителів у площині особистісно орієнтованого підходу передбачає розвиток у них особистісних цінностей (узагальненні самовартісні смислові утворення особистості); формування у них інтегративних педагогічних умінь, реконструювання навчальних знань у змістові аспекти.

Отже, становлення оновленої системи освіти, орієнтованої на входження у світовий освітній простір потребує суттєвих змін у професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів. В освітні системи активно впроваджується принцип варіативності, який дає можливість педагогічним колективам навчальних закладів вибирати і конструювати педагогічний процес за різними розвивальними моделями, включаючи й авторські. Широко розповсюджуються різні види педагогічних технологій, інноваційні підходи.

Майбутні педагоги повинні орієнтуватися у широкому спектрі сучасних педагогічних теорій, концепцій, підходів. Водночас усвідомлювати сутність та особливості особистісно орієнтованого підходу у навчальному процесі. Крім того потребує модернізації і сама технологія реалізації особистісно орієнтованого підходу у

поєднанні з системним, діяльнісним та іншими підходами у професійній педагогічній підготовці майбутніх учителів¹⁸.

При цьому завдається ї загальна логіка впровадження технології, яка вміщує такі компоненти-етапи: цільовий, змістово-інформаційний, діялісно-операційний та оцінно-результативний. Велика увага приділяється технології постановки навчальних цілей, які з одного боку реалізують соціальне замовлення суспільства, з іншого – цілі особистісно-професійного зростання майбутніх учителів.

Цільовий компонент упровадження технології особистісно орієнтованого підходу у процес професійно-педагогічної підготовки. Загальна мета такої технології полягає у розвитку «сутнісних сил» особистості, становлення його творчої активності і самостійності, прояв прагнення до самовдосконалення і саморозвитку, шляхом залучення до професійно-педагогічної діяльності, рефлексії і до пошуку сенсу своєї діяльності.

Спираючись на здобутки світового досвіду (Б. Блум, П.У. Крейтсберг, Д.Б. Кретвол, Ф. Янушевич) та досягнення вітчизняних вчених та науковців близького зарубіжжя (С.У. Гончаренко, С.О. Сисоєва, П.У. Симоненко, А.М. Алексюк А.М. Борисова, Д.В. Чернілевський та ін.) нами було сконструйовано таксономію цілей у пізнавальній та емоційно-ціннісній сфері. До *пізнавальної сфери* відносимо цілі оволодіння студентами теоретичними засадами освітнього процесу, побудованого на цілях і цінностях особистісного розвитку; створення нормативної бази, що забезпечує можливість рівного доступу молоді до якісної освіти, незалежно від їх фізичних і пізнавальних можливостей, потреб, соціального статусу; професійними педагогічними знаннями, що передбачають не тільки їх відтворення, інтерпретацію, аналіз, конструювання, узагальнення, оцінку знань, але й формування педагогічних умінь та навичок, розвитку творчого педагогічного мислення. У запропонованій таксономії увага також звертається на процес розв'язання педагогічних проблем, ситуацій як конвергенційного, так і дивергенційного характеру, Останнє вкрай необхідне

¹⁸ Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: навч. посібник / за заг ред. доктора педагогічних наук О.А. Дубасенюк. : Житомир. держ.пед. ун-тет, 2001. – 267 с.

студентам для майбутньої практичної педагогічної діяльності, саморозвитку та самовдосконалення.

До *емоційно-ціннісної* сфери відносимо цілі формування у майбутніх педагогів емоційно-особистісного ставлення до педагогічної професії, педагогічної діяльності, до педагогічної теорії та передового досвіду. Процес цілепокладання передбачає поступовий розвиток у студентів поглядів, особистісної позиції, усвідомлених переконань, методологічного підґрунтя гуманістично зорієнтованої філософії виховання та освіти, системи ціннісних орієнтацій, особистісних якостей. Цільові орієнтири мають сприяти формуванню у студентів інтересів і готовності до педагогічної професії, педагогічних здібностей, розвитку почуттєвої сфери майбутніх педагогів. Польський дидакт Б. Наврочинський висловив думку щодо взаємозв'язку пізнавальних та емоційно-оцінних процесів. Освіту він розумів як “наповнення культурою всієї людини, її інтелекту, почуття здатності до дії”.

Результати переживання мають велике значення і для розвитку індивідуальності майбутніх педагогів. Тільки шляхом частого звертання до емоційної сфери майбутні фахівці поступово набувають емоційної зрілості подібно тому, як постійно зростає зрілість інтелектуальна й фізична і водночас відбувається вироблення вміння об'єктивно оцінювати пізнавальні процеси.

Відзначимо, що в емоційній сфері при виділенні проміжних етапів, які приводять до кінцевого результату, зустрічається ще багато труднощів, насамперед із-за множини дій дивергентного характеру. Науковці виділяють в емоційній сфері особистості майбутнього педагога два рівня: 1 – рівень готовності і прийняття цінностей педагогічної професії; 2 – рівень інтерналізації, як процес поступового визнання норм, цінностей, що вміщує оцінку, організацію і закріплення системи цінностей, розвиток особистісних якостей.

Змістовий блок передбачає включення таких складників як – аксіологічний, когнітивний, діяльнісно-творчий, які відповідають компонентам творчої особистості педагога. При цьому ми спиралися на ідеї Н.А Разіної щодо професійно-особистісного розвитку педагога в умовах інноваційної діяльності освітнього закладу ¹⁹.

¹⁹ Разина Н.А. Профессионально-личностное развитие педагога в условиях инновационной деятельности образовательного учреждения // Современные наукоемкие технологии. – 2008. – № 1. – С. 48-51.

Аксіологічний компонент має на меті залучення студентів – майбутніх педагогів до загальнолюдської і національної духовної скарбниці та емоційного досвіду і цінностей, закладених у положеннях філософії освіти та виховання, педагогічній класичній спадщині, надання допомоги у виборі особистісно-значущих ціннісних орієнтацій.

Результатом реалізації аксіологічного компоненту технології стає:

- орієнтація студентів на загальнолюдські, національні духовні та особистісні цінності як стійка внутрішня детермінанта поведінки не залежно від зовнішньої дії;
- усвідомлення загальнолюдських і духовних цінностей на особистісному рівні;
- усвідомлення себе як частини культури;
- усвідомлення цінності особистості іншої людини, необхідності виявлення і розвитку всіх його сутнісних сил, необхідності спонукання його до самовиховання, до того, щоб стати творцем самого себе і своїх обставин, і як результат – усвідомлення кожним суб'єктом власної індивідуальності і неповторності.

Когнітивний компонент технології збагачує аксіологічний та емоційно-асоціативний компоненти технології педагога, а також сприяє оволодінню студентами науковими знаннями з історії педагогіки, філософії освіти та виховання, щодо особливостей педагогічної творчості, впливу педагогічної діяльності і педагогічної творчості на майбутнього вчителя, про методичні системи щодо навчання і виховання дітей. Педагогіка розглядається як наука, котра являє собою певну систему знань, що склалася в процесі свого історичного розвитку і яка характеризує логіку руху наукової педагогічної думки. Ураховуючи структурно-логічну побудову курсу педагогіки, насамперед виділяємо загально-педагогічний блок знань, що вміщує такі розділи (модулі): загальні основи педагогіки (предмет, основні категорії, цілі, методологію педагогічної науки); теорію і методику виховання (сутність, принципи, основні напрями, методи, форми виховного процесу); основи дидактики (сутність, принципи, методи, форми процесу навчання); наукові засади внутрішнього шкільного контролю навчально-виховного процесу²⁰.

²⁰ Степанов Е.Н. Личностно ориентированный подход в педагогической деятельности // Воспитание школьников. – 2003. – № 2. – С. 8.

Крім того, простежуючи глобалізаційні тенденції щодо освіти і виховання особистості впродовж всього життя, основні структурні блоки педагогічних дисциплін було доповнено блоком знань “технологія самовиховної та самоосвітньої діяльності майбутніх педагогів”, «розвиток педагогічної обдарованості майбутніх учителів» та ін. Водночас увага студентів акцентується на базові поняття особистісно орієнтованого підходу: «особистість», «особистісна позиція», «особистісні цінності», «особистісне орієнтоване виховання», «особистісне орієнтоване навчання» тощо. Аналізуються також педагогічні закономірності, ідеї, принципи, правила, засоби, методи, форми виховання і навчання, які сприяють зростанню пізнавальної, вольової, емоційної сфери особистості.

Результатом упровадження когнітивного компоненту технології у процес професійної підготовки майбутнього педагога стає:

- глибока обізнаність в теоретичних питаннях педагогіки, зокрема сучасних наукових підходах і, передусім, особливостей та ознак особистісно орієнтованого підходу;
- формування уявлення про педагогіку як науку та мистецтво і про творчість як соціальне явище;
- широка орієнтація в теоретичних питаннях щодо педагогічної творчості, і значного евристичного потенціалу педагогічної науки;
- знання освітньо-виховних та методичних систем щодо творчого розвитку дітей, підлітків, юнаків.

Діяльнісно-творча складова особистісної сфери забезпечує мотиваційний і діяльнісний компонент, сприяє формуванню і розвитку у студентів різноманітних способів професійно-педагогічної і практичної діяльності, розвитку особистісних якостей та творчих здібностей, необхідних для самореалізації особистості в пізнанні, праці, науково-дослідницьких видів діяльності.

Результатом діяльнісно-творчого компоненту технології стає:

- стійкий характер пізнавальних мотивів і активність у професійно-педагогічній та пізнавальній діяльності, виявляється у поєднанні з ініціативністю, самостійністю, творчістю;
- актуалізація загально-педагогічних умінь у творчому плані;
- прояв емоційно-позитивного відношення до педагогічної діяльності і включення її в практичну діяльність;

- розвинені особистісні цінності та якості, серед них: прояв емпатійності, толерантності, чуйності, тактовності, доброзичливості;

- стійкий інтерес до педагогічної діяльності, впевненість у своїх можливостях, прагнення до самовираження, самореалізації, особистісному саморозвитку, прагнення до творчих досягнень.

Процесуальний компонент вміщує різноманітні види, форми, методи, засоби, прийоми професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, які передбачають розв'язання завдань широкого діапазону: від репродуктивних до проблемно-пошукових. Серед них проблемні питання, метод контент-аналізу, тестові завдання, ділові ігри, дискусії, індивідуальні, творчі завдання, мікрОВикладання, моделювання, завдання аналітичного, конструктивного дослідницького характеру тощо. В той же час ураховується положення, що розв'язання навчально-виховних задач у процесі професійної підготовки вчителя, потребує оволодіння студентами комплексом різноманітних методів, прийомів, засобів їх вирішення. Майбутні педагоги при визначенні методів повинні орієнтуватися на позицію педагога-майстра у виборі засобів педагогічної взаємодії. Такий підхід сприятиме формуванню у студентів цілісного наукового світогляду, виробленню індивідуального стилю діяльності, поведінки. Майбутнім учителям також важливо оволодіти педагогічним інструментарієм щодо виховного впливу на особистість, що здійснюється різними засобами: шляхом переконань, вимог особистісного прикладу, авторитету, методами морального заохочення тощо ²¹. Ураховуючи думку А.С. Макаренка щодо створення певних умов виховання “справжньої” людини, необхідно поставити і майбутніх педагогів в такі умови, де б кожен з них міг реалізувати свої можливості, виробити власну позицію, переконання щодо соціальної значущості педагогічної професії. Це означає, що слід створювати таку низку навчально-розвивальних вправ, педагогічних задач, розв'язуючи які студент формується як учитель-професіонал.

Майбутні педагоги повинні усвідомити, що ефективність розв'язання педагогічних задач залежатиме від багатьох чинників, але в першу чергу від логіки сукупного цілеспрямованого

²¹Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: навч. посібник / за заг ред. доктора педагогічних наук О.А. Дубасенюк. : Житомир. держ.пед. ун-тет, 2001. – 267 с.

застосування методів, принципів і педагогічних закономірностей, індивідуальних особливостей педагога як вихователя і вихованців, умов і обставин, за яких здійснюється педагогічний акт.

Оцінно-результативний компонент технології передбачає зміни в особистісній та професійній сферах майбутніх учителів, зокрема, формування світогляду, збагачення ціннісних орієнтацій, розвиток моральних якостей, уважного, турботливого ставлення до дітей, відповідальності, почуття обов'язку, педагогічного такту тощо. Водночас професійна підготовка сприяє поглибленню психолого-педагогічних знань, умінь вироблення особистісної, гуманістично-орієнтованої позиції. У процесі особистісно орієнтованої професійно-педагогічної підготовки у майбутніх учителів утверджуються й використовуються психологічні механізми саморозвитку, що передбачає максимальне залучення всіх компонентів структури особистості (свідомості, емоцій, волі) в соціальні й міжособистісні взаємодії²². Майбутній педагог сповна активізує вищий рівень своєї самосвідомості для самостійного пошуку й реалізації якісно нових конструктивних способів професійної поведінки. Останнє дозволить студентам у подальшій педагогічній діяльності розвинути здатність обирати гуманну поведінкову тактику у процесі виховання особистості учня, а також обирати такий стиль навчання, який змінює взаємостосунки педагога й учнів з авторитарного на гуманний, стимулюючий, персоніфікований, діалогічний.

Особистісно орієнтований підхід у професійній підготовці майбутніх учителів спрямований на формування вмінь безперервної освіти. Такий підхід передбачає постійну самоосвітню і самовиховну роботу, а також залучення студентів до науково-педагогічної діяльності й оволодіння “інструментами” науки, тобто дослідницькими методами. Більше того, у ряді педагогічних рекомендацій наголошується на необхідність організації навчального процесу за такою логікою, щоб методи навчання наближувались до методів науково-педагогічних досліджень.

Саме тому в теорії і практиці вищої школи стали більше уваги приділяти проблемному навчанню, більш активному впровадженні задачного підходу у поєднанні з особистісно орієнтованим. Майбутнього вчителя ставлять у положення дослідника, який шукає

²² Енциклопедія освіти /Акад. пед. наук України ; головний ред.. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 626

істину, використовуючи методи дослідження психолого-педагогічних наук.

Слід урахувати й специфіку технологічного підходу до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, яка полягає в тому, що педагогічна діяльність складна і багатогранна, містить безліч непередбачених педагогічних ситуацій. Тому творчий характер педагогічної професії не потребує повної деталізації та конкретизації усього навчального процесу. Доцільно пропонувати альтернативні варіанти навчально-виховного процесу у вищій школі при збереженні загального курсу на конкретизовані цілі. Крім того, на нашу думку, вимоги повного засвоєння навчального матеріалу слід застосовувати до виділених базових педагогічних знань та вмінь. Бажано спеціально передбачати навчальну діяльність розвивального спрямування.

Модернізація системи освіти передбачає не тільки зміни у змісті та структурі загальної середньої освіти, але й потребує особливої уваги до проблеми підготовки вчителя, який має усвідомлювати свою позицію як суб'єкт особистісного і професійного зростання і вміти досягати поставлених педагогічних цілей.

З урахуванням особистісної позиції, вчитель повинен виступати не лише транслятором знань, а й бути людиною культури і вселюдських цінностей, "провідником ідей державотворення і демократичних змін". Пріоритетною стає підготовка вчителя-вихователя спроможного вчити не лише власному предмету, а здійснювати соціально-культурні зв'язки в процесі навчання. Відбувається переорієнтація вчителя від просвітництва до здійснення культуротворчої місії від авторитарно-маніпулятивної педагогіки до педагогіки особистісно-орієнтованої, комунікативної.

Розробка та впровадження технології упровадження особистісно орієнтованого підходу у професійно-педагогічну підготовку майбутніх учителів у поєднанні з гуманістично-орієнтованим підходом у навчальному процесі в Житомирському державному педагогічному університеті засвідчив про суттєві зміни у розвитку складових основ професійної майстерності: значно збагатилася мотиваційна сфера майбутніх фахівців щодо готовності до вивчення теорії та методики педагогіки, соціально-педагогічних дисциплін; сформована потреба глибше пізнати сутність різноманітних педагогічних та соціально-педагогічних явищ і процесів; сформовані

цільові установки на ідеї гуманістичної особисто-орієнтованої педагогіки; значно підвищився рівень сформованості комплексу педагогічних умінь студентів; збагатився арсенал методів, форм та засобів педагогічної взаємодії з учнями; сформована потреба у самоосвіті, самовихованні, саморозвитку їх природних можливостей²³.

Представлена компонентна структура змісту технології особистісно-професійного розвитку педагога дозволяє акцентувати увагу на збагачення особистісно-сислової сфери, відносин, переживань і усвідомленні цінностей педагогічної професії, розвитку педагогічних здібностей. На тлі етичних, інтелектуальних переживань, зіткнення різних думок, поглядів, позицій, загально педагогічних, науково-педагогічних і методичних знань, різноманітних варіантів вирішення професійно орієнтованих педагогічних задач і пізнавальних завдань, відбувається залученість студента до аналізу, оцінювання і відбору особистісно значущого змісту педагогічної освіти.

Окремо розглянемо діагностичну складову технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів у контексті особистісно орієнтованого підходу. Для визначення особистісних характеристик у психології розроблені тести на визначення «Я»-концепції, саморегуляції, креативності та ін. Однак нас цікавить не креативність сама по собі, а якості особистості, які властиві творчій особистості, технології особистісно-професійного розвитку, що виявляються в процесі її реалізації.

На думку Дж. Равена, традиційні тести досягнень не можуть належним чином оцінити результати педагогічного процесу. При спробах поліпшити якість освіти, довіра до тестів відволікає увагу вчителів від тих цілей, на які особливо акцентується увага при обговоренні недоліків системи освіти, у бік другорядних, незначних цілей, і насамкінець, вони звужують наші уявлення про освіту.

До нових діагностичних методик Дж. Равен відносить техніку описових висновків, подієво-поведінкове інтерв'ю, процедуру виявлення ціннісних очікувань²⁴. Вони відповідають цілому ряду

²³ Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: навч. посібник / за заг ред. доктора педагогічних наук О.А. Дубасенюк. : Житомир. держ.пед. ун-тет, 2001. – 267 с.

²⁴ Равен Джон Педагогічне тестування: Проблеми, помилки, перспективи/ Пер. з англ. — М.: "Когито-центр", 2001.

принципово інших вимог: є чутливими до особливостей особистості, яка набуває досвід і який у кожної людини буде своїм, застосовуються виключно за умови створення для кожного учня/студента адекватного освітнього середовища, враховують його індивідуальні здібності, інтереси й цінності, фіксують динаміку розвитку індивідуальних здібностей, гарантують виявлення різних типів обдарованості.

У нашій технології особистісно-професійного розвитку – діагностика стану особистісного зростання майбутніх педагогів здійснюється на основі емпіричних матеріалів, що відображають прояви показників (якостей) творчих здібностей, одержаних шляхом спостережень за педагогічною діяльністю студентів, результатів виконаних студентами вправ творчого характеру, аналізу продуктів творчої діяльності в період практики, розробки і реалізації професійно-педагогічного проекту.

Така діагностика дає можливість майбутньому педагогу проектувати індивідуальну траєкторію особистісно-професійного зростання. Для того, щоб визначити наявний стан і основні характеристики особистісного зростання студентів на кожному з етапів педагогічного процесу технології, нами вироблені критерії діагностики. З метою збору й обробки інформації була складена карта обстеження студентів, що включає компонентну структуру творчої особистості і показники педагогічних здібностей.

Найбільш оптимальним вважається уявлення про (педагогічної) критерії навчання – задачі, що діагностуються, в рамках освітньої галузі, навчального розділу, навчальної теми, ступінь засвоєння яких підлягає контролю. Ми також розробили систему професійно орієнтованих задач, критерії їх успішного розв'язання і систему засобів для їх вирішення²⁵.

Основною формою організації педагогічного процесу є – педагогічна майстерня, яка є установкою «безпосередніх», суб'єкт-суб'єктних відносин, організацію взаємодії на основі педагогічної творчості, сенсопошукової і рефлексивної діяльності.

На кожному етапі педагогічного процесу запропонованої технології вирішуються певні завдання. Для визначення успішності

²⁵ Дубасенюк О.А., Вознюк О.В. Професійно-педагогічні задачі: типологія та технологія розв'язання: навч. посібник для студ. вищих навч закладів. –Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 272 с.

їх розв'язання вироблені критерії і система засобів (вправи, творчі завдання, професійно-орієнтовані задачі, педагогічне проектування).

На першому етапі відбувається актуалізація особистісних ресурсів, творчого потенціалу майбутнього педагога, подолання стереотипів і комплексів, пов'язаних з власною контекстно-педагогічною діяльністю. Визначаються наступні завдання:

- майбутні педагоги мають усвідомити сутність суспільних цілей, задач і трансформування їх у загальні педагогічні цілі, завдання;
- сприяти осмисленню студентами значущості педагогічної діяльності;
- створити умови для реалізації суб'єкт-суб'єктних відносин як між студентами, так і між викладачем і студентами;
- сприяти розвитку рефлексії, як основного механізму осмислення власного досвіду і визначення завдань саморозвитку.

На цьому етапі важливо провести діагностику рівня розвитку особистості майбутнього педагога, його готовності до особистісної взаємодії з учнями й колективом учнів. Діагностика може здійснюватися за допомогою відповідних методів дослідження: спостереження, інтерв'ю, анкетування, тестування, рейтингу. Таким чином вирішуються завдання діагностичного характеру. Крім того для більш глибокого вирішення цих завдань розроблена система вправ, що припускає індивідуально-особистісний підхід: складання характеристик особистостей різного типу за різними педагогічними творами тощо. На основі діагностики виділяються практичні задачі, що передбачають складання перспективної програми індивідуального розвитку майбутнього педагога. Моделюються можливі варіанти самовиховної діяльності, а також форми, методи, засоби педагогічної взаємодії із суб'єктами педагогічного процесу, проектується власна квазіпрофесійна діяльність на певний період.

Викладач далі передбачає задачі конструктивного характеру, що дозволяють студентам здійснити оптимальний вибір інформації особистісного зростання, яка моделюється, та відповідних міжособистісних засобів; планується власна діяльність майбутніх учителів на найближчий період.

Крім того майбутні педагоги мають бути підготовленими до виховної діяльності зі своїми вихованцями, навчати їх умінню аналізувати динамічні життєві ситуації, виділяти і формулювати

пізнавальні та соціальні проблеми і перетворювати їх у власне навчальні, трудові, моральні задачі.

Критерії успішного рішення задач першого етапу педагогічного процесу:

- позитивна емоційна установка;
- розвиток готовності до самовиховної діяльності, особистісного самовдосконалення;
- розвиток цілеспрямованості, активності, ініціативи, включеності в різні види діяльності, гнучкість, мобільність в оволодінні педагогічними методами та прийомами, технікою;
- вияв зацікавленості в результатах своєї творчості.

Другий етап спрямований на розкриття потенційних особистісних можливостей відповідно до вимог педагогічної професії.

На цьому етапі нами були визначені наступні завдання, що діагностувалися:

- сприяти осмисленню студентами прояву своєї суб'єктності;
- стимулювати прояв самостійності та здатності до самоствердження, творчої активності, здатності до співробітництва;
- сприяти розвитку рефлексії.

Викладачем було передбачено розв'язання задач конструктивного спрямування, спрямованих на реалізацію планів та прийнятого рішення. Важливого значення набувають особистісно орієнтовані задачі, що стимулюють активність і самостійність студентів, розвиток їх цілемотиваційної сфери, інтересу до самовиховної діяльності, до саморозвитку. Необхідно виділити спільні організаторські задачі, котрі наповнюють навчальну та повсякденну життєдіяльність майбутніх учителів. Одночасно педагогами розв'язуються задачі, які дозволяють регулювати і коректувати міжособистісні стосунки у студентській групі.

Досягнення цих завдань здійснювалося через творчі вправи. Це творча робота над створенням педагогічного образу по темах: «Мій улюблений учитель», «Сучасні діти та їх проблеми», «Як досягнути успіху у професійній діяльності?», «Чинники особистісного зростання педагога» та ін.

Критерії успішного розв'язання задач другого етапу педагогічного процесу:

- задоволення від процесу творчих педагогічних й особистісних пошуків і експерименту, а також від отриманого результату;

- результат педагогічної діяльності, виражений у конкретних педагогічних діях під час взаємодії з різними суб'єктами освітнього процесу, а також в розвитку особистісної сфери майбутніх педагогів;

- результат рефлексії власного досвіду студентів виражається у їх спроможності визначити подальші особистісні та навчальні цілі.

Третій етап – становлення і розвиток творчих здібностей майбутніх педагогів в їх професійній діяльності, спрямований на реалізацію творчих можливостей в практичній педагогічній діяльності. Цей етап співпадає з періодом підготовки до педагогічної практики і проходження її студентами в освітніх установах. Тому актуальним стає набуття студентами практичного досвіду, реалізація теоретичних знань у практичній діяльності, відбір навчального матеріалу, проблема активного конструювання власного навчального процесу і самостійне творче проектування технологій навчання засобами інноваційної педагогічної діяльності.

Пріоритетні завдання, що діагностувалися, у цей період :

- сприяти осмисленню студентами значущості і можливостей педагогічної діяльності з урахуванням особистісних якостей різних категорій учнів;

- сприяти створенню умов суб'єкт-суб'єктних відносин, в яких студенти проявляють самостійність, здатність до самоствердження, творчу активність, здатність до співпраці, уміння відбору навчального матеріалу, активне конструювання власного навчально-виховного процесу і самостійного творчого проектування технологій навчання засобами інноваційної діяльності;

- сприяти розвитку рефлексії, як основного механізму осмислення набутого педагогічного досвіду, результатів досвіду самовиховання та саморозвитку.

Завдання цього етапу вирішуються шляхом упровадження інноваційного досвіду, поглиблення знань, відбору навчального матеріалу, активного конструювання власного навчально-виховного процесу.

Завершальний етап вимагає зіставлення поставлених майбутніми педагогами провідних цілей особистісного зростання і професійного становлення з отриманими результатами діяльності.

За допомогою рефлексивних задач майбутні педагоги систематизують проведену навчально-виховну роботу, виявляють позитивні і негативні сторони своєї педагогічної діяльності, а також самовиховної діяльності. Виходячи з цього проектується корекційні заходи по усуненню причин, недоліків і відхилень від поставлених задач. Майбутні педагоги не тільки оволоділи рефлексивно-оцінними вміннями, але й вчать формувати такі вміння в учнів, допомагають учням краще усвідомити сутність різних видів діяльності, навчають ставити більш складні завдання на наступний період свого життя, а також у навчальній та особистісній сферах. Тим самим постійно стимулюється процес самонавчання, самовиховання і саморозвитку особистості як учителя, так і кожного учня.

Розроблена технологія дозволяє майбутнім педагогам осмислити значення та особливості самовиховання і саморозвитку: програми, цілі, зміст, методи. Студенти постійно актуалізують свої теоретичні знання і професійно-практичні вміння, одержані з курсів загальної, педагогічної, вікової, соціальної психології, педагогіки, історії педагогіки, основ педагогічної майстерності, різних видах практики і практикумах та науково-дослідній роботі. Таким чином, діяльність студентів по оволодінню педагогічних та спеціальних предметних знань стає особистісно значущою. На цьому етапі реалізуються наукові проекти, творчі завдання пізнавального спрямування.

Критерії успішного розв'язання задач третього етапу педагогічного процесу:

- задоволення від процесу творчих пошуків і науково-дослідницької діяльності, а також від отриманого результату;
- результат творчої діяльності, виражений в оволодінні нового знання (спочатку набуття нового досвіду, потім його засвоєння), в знаходженні доказів і поясненні зв'язків, відносин і закономірностей у педагогічних фактах, явищах, процесах, а також у реалізації творчих знахідок у період практики;
- збагачення особистісної сфери випускників ВНЗ;
- результат рефлексії власного досвіду, знань і вмінь студентів фіксується у звітах, бакалаврських, дипломних та магістерських роботах, а також відображається у визначенні ними подальших завдань по самовдосконаленню, саморозвитку і самоорганізації.

Отже, представлені завдання і критерії успішного їх вирішення дозволяють діагностувати стан особистісно-професійного розвитку та розвитку педагогічних здібностей студентів і здійснювати їх подальше коректування.

Таким чином, гуманістично-орієнтований та технологічно-розроблений навчальний процес професійної педагогічної підготовки вчителів закладає підґрунтя їх особистісного та професійного вдосконалення впродовж всієї життєдіяльності.